

**ГНАТ
ХОТКЕВИЧ**

Життєві аналогії

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

I

Вечеряли. «Сам», швець, низенький на зріст, чорнявий, шарпонував з голови реміняку (призначення її було тримати скуйовджене волосся) і з серцем кинув на круглий ослін. Так само з серцем сів до вечері.

Хто хотів би пізнати причини отого самого серця, тому треба було би лише сказати, що сьогодні понеділок, а вчора, виходить, була неділя. Шевцеві хотілося до чогось причепитися, на чомусь зігнати внутрішню свою їдь, але його дружина, дама дуже в тих настроях досвідчена, робила все можливе зі свого боку, аби не дати їй найменшої притоки до вибуху. І власне, мабуть, оце найбільше гнівало главу сім'ї. Та воно їй не дивно. Стільки працює мозок, всі сили розуму направлені на те, щоби знайти причину незадоволення, а втім і сварки — і все даремне, машина робить на порожньо. Спробував був швець сердитися на шило, на дратву, але їй з того теж нічого не виходило.

І от уся родина, тобто батько, мати й дочка, що лише вернулася з роботи, сидять за вечерею. Борщ не дуже гарячий, саме враз посолений, всі балакають півголосом і не дуже багато. Словом, усе складається як найгірше, і настрій шевця з кожною хвилиною падає.

Нараз знадвір'я почулося довге протяжливе виття. Ви́ла Ле́дка, невеличка кудлата пси́ця. Вчора в неї відібрали щенят. Хто має в долоні зашитий шматочок див-трави, той зрозумів би, скільки горя, розпачу й сліз, хоча й собачих, але все ж гірких, чулося в тім виттю; він зрозумів би, що все велике почуття матери, увесь біль, що його може відчувати ота маленька собача душа, все оте невідоме й непримітне страждання — ото все було в тім виттю. Пси́цю тримали на ланцюгу, пси́цю не годували, а хоч і годували, то вже найостаннішими відпадами; пси́цю мав право вдарити кожний, у пси́ці, нарешті, відібрали дітей — і єдиний її протест, і не протест навіть, а тільки заява світові про свій біль і образу — було оте сумне, жалібне виття.

А пси́цю ніхто не розумів. Вона говорила мовою, усім чужою. Люди якось не хотіли знати того, що коли не дають жити, то нехай зоставлять хоч право плакати. Жінка шевця, злякавшись, що виття може дати так бережно обхожену притоку, вийшла надвір і крикнула на собаку. Та на хвилину замовкла, але скоро знову різкі довгі ноти почали термосити з'їдені алькоголем нерви голови сім'ї. Тоді швець раптом скочив з-за столу, ухопив кочергу й вибіг. Ні жінка, ні дочка не сказали ні слова, бо, в разі оборони, кочерга могла походити по їх спинах.

Надворі замість довгих тужливих нот почулося коротке болуче крикливе визкотіння. Дочка нервово здригнулася й зробила рух встати з-за столу, але мати таким зрозумілим поглядом подивилася на неї, що та знову сіла й тільки прошепотіла: «Та що ж оце він робить?»

Швець знова увійшов до хати. Швиргонув кочергу в куток і сів за стіл. Щось, неначе зі стелі, давило усіх. Було тихо. Тільки на плиті сміло булькотів чавун із білизною, та «сам» сопів, запихаючися кашею.

А знадвір'я, спочатку обережно, потихеньку, а далі дужче, дужче знова почулося жалібне, тоскливе виття. Всі неначе якимись самітніми робилися від того, неначе загубленими десь у широкім просторі. То плакала мати... душа її боліла дужче за побиті ребра.

Швець міцно й одверто вилаявся, а дочка, сховавши під запаску шматок хліба, вийшла з кімнати.

* * *

Він грає Гамлета?!

Він, комік, та ще й комік «незавидний», як звикли про нього говорити. Яким то способом, ціною яких жертв удалося йому побороти всі закулісові махінації — невідомо. На лице лише результат: сьогодні йде «Гамлет», а він — у заголовній ролі.

Місцевий «любимець публіки», нахабна, самозадоволена фігура, ліниво походжав серед товпи маленьких акторів і, кривлячися, скаржився: «От біда! Доводиться помирати: N хліб відбиває». А маленькі акторики, радіючи такій увазі місцевої знаменитости, розтягали рота до усмішки й підхихикували.

Він давно вже захарактеризувався. Ролі йому нетреба було вчити — він з дитинства ще знав її на пам'ять. Його душа вся була повною тими великими вічними картинами, відгомонами неземного існування, що їх уміють нам рисувати такі ж великі художники. Ще тоді, як стояв він за оправним станком, і кожний прищува-

тий півп'яний майстер мав право бити його по голові й виривати волосся, — ще тоді, використовуючи кожну вільну хвилинку самоти, виймав він з-за халяви за-смальцьовану дешевеньку книжку віршів і надхненно читав їх собі голосно. Кожне красиве слово, кожний поетичний зворот будили тоді в його душі безконечне число обра<...>мка росла й неслася вперед, і прекрасні <...>яли одна одну. Бачив він і <...>¹ далеким-далеким було в дійсності. Чув, як величне синє море дихає в беріг теплою хвилею, як ліс таємно й розкішно шумить верхів'ями дерев, як чайка кигиче над річкою, купаючи срібло в сріблі. І бачив він, як на далекім північному морі стрічаються дві ледяні гори і, вдарившись одна об одну, розбиваються в порошок дорогоцінного каміння, блискаючи іскрами в тремтячій світлі північного саява. І бачив, як на вершину високої стародревньої гори наповзає темна хмара, як вона, наче милу дитину, окутує суворий верх і шепоче йому таємні речі. А ще бачив він, як під впливом гри артиста затихав, неначе замирав увесь наповнений людьми величезний театр; як блискуча, позолочена зверху товпа жде, затримуючи дихання, слова, одного тільки слова від отого маленького, що стоїть он там на сцені, чоловічка. І наповнялася тоді душа хлопчика, він виростав — а жорстока дійсність помістила його в низах життя, серед тих, хто навіть, як кажуть, ні родити, ні родитися не має права. Він мріяв, він уносився думками в далекі, любими, прекрасні світи — а розпатланий хазяїн щохвилі нагадував йому, як далеко стоїть дійсність від мрій. Комусь

¹ Частина тексту відсутня через друкарський брак.

подобається мішати золотий пісок із гноєм, а троянди кидати в брудне болото.

Але прийшов і такий день, коли він кинув оправну майстерню й пішов туди, де думав знайти світло сонця й мистецтва. Хотів стати так високо, щоб не чути запахів з одчинених дверей шинку. Але що ж... Не мав він у руках «диплому легкохліб'я», за спиною не стояла бабушка, що вміє ворожити, не було й тітоньки з хвостиком, що за нього можна було б держатися; зрештою, і сам він далеко не був результатом доброго полового підбору, не мав ні кігтів, ні гнучкого хребта; словом, на широкій життєвій арені жит <...>ізею був поганеньким гладіатором.

Але сьогодні він грає Гамлета.

Грає й для себе і, головне, «для них», для тих, що живуть у маленькім домику на кінці міста, що серед них він провів так багато чудових незабутніх вечорів. Коли й без того тихі, з довгими парканами й маленькими домиками вулиці стануть цілком безлюдними; коли майже самотнім, і то досить раннім прохожим стане ліхтарник, що перебігає від одного стовпа до другого та засвічує лампи — тоді в маленьких знайомих кімнатках буває так тепло, так радісно, що хочеться все життя зробити таким тихим. І серед тих бідних, злегка покривлених стін, серед дуже скромної обстановки багато переживалося того, чого не купиш за гроші й чого не буває навіть на ринку.

А тепер він грав.

Так, грав, хоч одразу, лише вийшовши на сцену, відчув душею ворожий настрій публіки. Він завжди вмів якось душею відчувати його, той убійчий настрій, і раз

відчувши, весь затихав, стискувався й ховався в себе. Так бувало давніше. Але сьогодні було інакше, якось навіть незрозуміло: що ясніше він відчував холодність публіки, то все з більшим запалом і почуттям переживав свою ролі. Він неначе викликав на боротьбу тих людей, що оце прийшли посміятися з нього; відсидівши в театрі на всі свої гроші, вони підуть потім до ресторанчику й там за чаркою забудуть, що от зараз, тут, недалечко, жила людина життям нервів, духовною силою, говорячи невідомою мовою почуття. І забудуть, усі забудуть... І згадають тільки вони — старий батько й дочка. Це ж для них грає він сьогодні, ради них витерпів стільки... ради них...

І датський принц плакав справжніми, палючими сльозами. Його слова рвали йому душу — а в рядах крісел чувся стриманий сміх тупої інтелігентної товпи. Артист підіймався вгору, чув і творив музику небес — а там десь в партері роблено-шумно сідав хтось на своє місце. І він чув усе це, не міг не чути, але не падав духом: Оля тут десь, хоч він і не бачить її. Вона тут, вона дивиться на нього своїми глибокими задумливими очима і — розуміє його! Це все! А коли після сцени з матір'ю він ледве вчув тихий стриманий плач — немов животворящі сили влилися йому в душу й він забув усе. Забув насмішкуватий блискучий партер, забув завмерлі у віковичнім спокою традицій ложі, забув шумливу «гальорку», забув про маленьких своїх колег, статистів, що весь час висовували голови з-за куліс та показували один одному пальцями на нового Гамлета... Усе забув. Він грав, як герой — героєм і вмер.

Завіса впала, стукнувши брусом об підлогу. Забігали, засуетилися робітники. Датський принц, хитаючися, ішов за куліси...

І нараз, неначе на яку команду — увесь театр наповнився свистом. Свистали й дзвінко й глухо, і високо й низько; свистали фатоваті прикащики галантерейних магазинів, свистали білопідкладочники-студенти, піжони й женоми¹ свистали подряпані вугрями гімназисти; з якимсь диким реготом били в долоні й кричали *Fora* безмозгли офіцери, молоді аферисти й комерсанти; товсті банкіри й рантьє гримотіли, колишучися всім своїм жиrom, і навіть сам пристав великодушно дивився, як «нарушали общественную тишину», стукаючи палками, кріслами, плескаючи в долоні, гупаючи кулаками по бар'єрах.

...У нього неначе відірвалася половина серця... Пусто якось і холодно стало в грудях. Він чекав, він передчував такий кінець, але не в такій мірі. Такого пекла, наповненого свистящими чортами, він собі не уявляв.

Відшукав своє пальто, машинально якось одяг його на себе поверх театрального костюму, і в якімось півсні знову вийшов на сцену. Постояв кілька секунд і якось сухо кинув до робочих: «Давай». Завіса підлетіла вгору й стала там.

Шум, свист і регіт подвоїлися, але він вийшов на сцену й якимось незвичним могутнім рухом повів рукою. І товпа послухалася, не могла не послухатися. Увесь театр притих, замовк: він уже повинувався оцій людинці в пальті, людинці, що оце стоїть там на сцені й хоче щось говорити.

¹ *Jeune homme* (франц.) — молодий чоловік; *Pigeon* (англ.) — голуб, але обидва слова вжиті в сенсі «фат».